

A PONYVA, AZ ÍRÓ ÉS AZ OLVASÓ.

Mielőtt a tárgyra térnénk, célszerű megkísérelni a címben foglalt szavak fogalmi tartalmának a meghatározását, nemcsak azért, mert korunkban elég gyakran előfordul az, hogy a szó mögött nincs határozott fogalmi tartalom, hanem azért is, mert éppen a fenti szavak még az érdekeltek körében is elég változó értelemben használatosak. Így pl. bizonyára Huxley olvasója ponyvának tartja mondjuk Bromfield műveit, ezek olvasója pedig Howardét, ezt viszont valószínűleg «magasnak», «irodalom»-nak érzi a «Tarka regények»nek nemcsak az olvasója, hanem talán még az írója is.

Ponyva, helyesebben ponyvairodalom alatt eredetileg azokat az írásműveket értjük, amelyeket alacsonyabb műveltségű, széles néprétegek számára hoztak forgalomba, azok szellemi színvonalához mért s azok szükségletének megfelelő tartalommal, zsebükhöz szabott áron és ott, ahol ez a tömeg megfordul: vásáron, búcsún, látványosságokon stb. Az utcára kitett ponyva, amin ezeket a műveket árulták, adta a nevét ennek az irodalomnak, bár ez s ennek műfajai az idők folyamán gyakran változtak. Kétségtelenül irodalom a ponyva is, de tipikus alakjaiban mindig különbözött a kulturált «műélvezők», azaz nem a nagy tömeg számára külön erre a célra szolgáló kereskedésekben forgalomba hozott «magas» irodalomtól, amit a továbbiakban jelző nélkül, irodalom¹ néven fogunk nevezni. A ponyva és az irodalom két véglete között nemcsak sok a kölcsönhatás, hanem az átmenet is s így határt vonni közöttük sokszor nehezebb, mint első pillanatban hinnők. De ha a kérdés társadalmi vonatkozásait vizsgáljuk, elegendő a két véglet elkülönítése, abban pedig egyetérthetünk, hogy Kemény Zsigmond és Balzac művei

¹ Irodalom alatt kizárólag a szépirodalmat értjük, a szakirodalom teljesen más elbírálás alá esik.

irodalom, Max Brandé vagy Laveryé pedig ponyva. Hogy azután Cronint és Harsányit ki hová helyezi el a két véglet között, az megállapításainkat kevésbé befolyásolja, hiszen a társadalomban sem merev kategóriák állanak egymás mellett, de az bizonyos, hogy valahol a két véglet között állanak.

A mai ponyva eredete ugyan a 16. századra nyúlik vissza s ebben az értelemben a könyvnyomtatás előtt nem is létezhetett, de az irodalomnak ez a kettéoszlása sokkal régibb, a lovagregény és a fabliau, a hősi ének és a népmese kettőssége arra utal, hogy ez talán mindig is megvolt. Mindazonáltal sok a kölcsönhatás is: irodalmi művek ponyvára süllyednek, sok régi ponyva pedig irodalmi csemege ma, de ezen túl is pl. a Shakespeare-drámák összefüggése a korabeli ponyvával arra mutat, hogy ezek a kölcsönhatások azóta talán csökkentek, bár a legtipikusabb mai ponyvaműfaj, a detektívregény is olyan ősökkel dicsekedhetik, mint A. E. Poe és Dosztojevszkij.

A mai ponyva és annak óriási elterjedése elsősorban a hírlapirodalommal, de főleg a hírlapterjesztés tökéletesedésével függ össze, anélkül természetesen, hogy ez egyben az oka is lenne. A primer ok egészen más: a szükséglet. A múlt század folyamán rendkívül megsaporodott írni-olvasni tudó tömegnek szellemi táplálékigényeit már nem tudta kielégíteni a mesemondás, amely azelőtt hasonló funkciót töltött be, ennek már olvasmány kellett, az olvasás ugyanis már ép úgy (ha nem is ép annyira) szükségletévé vált, mint a korábbi művelt embernek. (Eltekintve attól, hogy talán egy 19. századbeli munkás s egy 16. századi nemesúr átlagos műveltségi színvonala nem is különbözött olyan nagyon.)

Miért olvas az olvasó? Elsősorban s talán alapjában azért, mert menekülni akar a mindennapi életéből, mert nem akar mindig csak munkatársaival, főnökével, szomszédjaival s családjával érintkezni és társalogni, valami másra is vágyódik mint a nap-nap mellett ugyanúgy ismétlődő mindennapi élete. Ezt az életét ugyanis alig tudja befolyásolni vagy éppen szabályozni, míg a másikat, vágyainak s álmainak a világát ő maga — és sokkal tágabb határok között — választja meg. Ezt a szükségletét elégíti ki a kiadói üzlet s erre a célra mindig kap megfelelő írókat is. Kétségtelen ugyanis, hogy író (a szót kizárólag szépíró

értelemben használjuk s a szakírókat, sőt az újságírókat is kivesszük az író fogalma alól) a ponyva szerzője is, mégis a továbbiakban író szó alatt csupán az irodalmi művek alkotóit értjük, kizárva e fogalom köréből a ponyvaművek szerzőit. Ez kétségtelenül önkényes, de nem egészen indokolatlan, ezzel ugyanis az író nevet az alkotó művészek bizonyos csoportjára korlátozzuk, a ponyva ugyanis bár irodalom, mégsem műalkotás.

Az alkotás, helyesebben talán a termelés terén szükségességnek látszott «munkaelméleti» elkülönítéssel szemben a fogyasztás terén ilyenre szükség nincs. A fogyasztó, az olvasó sokkal egységesebb réteg, mintsem az első pillanatra látszik. Az olvasó — eltekintve a hivatásos olvasóktól, az íróktól, akik gyakran «szakszempontokból» olvasnak s a kultúrsznoboktól — mind ugyanazt várja olvasmányaitól: Más világot, a mindennapi élettől elszakító vagy azt felejtető élményt, találkozást más emberekkel, sorsokkal s azok környezetével. Hogy az egyik olvasó ezt Balzacban találja meg, a másik Max Brandban, azt az olvasónak elsősorban a társadalmi helyzete dönti el, ettől függ ugyanis igen nagy mértékben, ha nem is kizárólag a második tényező is: az olvasó tanultsági, műveltségi foka is. Természetesen ugyanaz az olvasó «fogyaszthat» Max Brandot és Balzacot is, de rendszeren más és más célból. Az, akinek az ilyen élményt Balzac adja meg, az Max Brandban a szellempihentető élménytelenséget keresi, az ilyennél tehát ennek funkciója más, az alvással s a pihenéssel rokon s így ez az ilyen olvasónál egészen jelentéktelen tényező és szempont. Általában azonban az az olvasó, aki az irodalomban találja meg az őt kielégítő élményt, nem találja azt meg a ponyvában és fordítva s így más olvasótáborra van az irodalomnak s más a ponyvának, s az is egészen természetes, hogy nagyobb tömeg a ponyvaolvasó, mint az irodalombarát. Molnár Sándor összeállítása szerint havonta 3 millió példány ponyvamű jelenik ma meg, de hogy ebből mennyi kél el s hányan olvassák, azt természetesen statisztikailag megállapítani nem lehet.

Ez a nagy fogyasztás nem meglepő, ha egy pillantást vetünk arra a társadalmi jelenségre, amely létrehozta. A 19. század nagy tömegeivel és az írni-olvasnitudás nagy elterjedésével együtt járt a «hagyományos» jobbágyi-paraszti életforma puszt-

tulása s ezzel együtt a «népi» kultúrközösség felbomlása, a «népi irodalom» halála. Ez a tömeg eleinte a «magas» irodalom felé tartott s az irodalom is a 18. század végén igen határozott lépésekkel indult meg azelőtti elzárkózásából a tömegek, a nép felé s a 19. század közepéig tekintélyes utat is tett meg odáig. (Hazai viszonylatban gondoljunk csak Kazinczytól Petőfiig terjedő időre vagy mondjuk Voltairetól pl. V. Hugóig.) De a 19. század közepén egyszerre ismét elfordul tőlük (Parnassienek) s mindinkább elzárkózik előlük. A mindjobban szaporodó és művelődő tömegek így szellemi táplálék nélkül maradtak s az így keletkezett űrt töltötte ki elsősorban a hírlapirodalom, másodsorban a mai értelemben vett ponyva. Mivel pedig az irodalom mindjobban elzárkózik, a tömegek még mindig szaporodnak s az írni-olvasnitudás még mindig terjed, bár a tömegek műveltségi szintje csak lassan emelkedik (ellenben a régebbi tanult elité talán csökken, vagy legalábbis «technikálódik»), az irodalom kettéoszlása soha ilyen végzetes és végletes nem volt. Ennek természetesen társadalmi oka van (vagy legalábbis társadalmi oka is van) hiszen minden irodalom, a népköltésztől a lovagi vagy az akadémikus költészetig, lényegében magán viseli annak a társadalmi rétegnek vagy osztálynak bélyegét, amely fenntartja.

A népköltészet s a népmese épúgy szoros társadalmi függvénye volt a jobbágyparaszti-népi társadalomnak, mint a grand siécle műirodalma az udvari és hivatalnoknemességének. Mindkét társadalmi osztály lényegében már a múlté, s ha a népmesék java s a grand siécle nagy írói átvészelték is társadalmi rétegük pusztulását, ez csak a műalkotások időtállását bizonyítja. A kettő pedig nem mindig azonos, remekmű mindenféle irodalomban és társadalmi osztályban születhetik, viszont az irodalom nem csupán remekművekből áll, eltekintve attól, hogy a «remekmű» fogalmát a korízlés is gyakran befolyásolja.

A ponyva mai formájában az utolsó század terméke ugyan, de tematikájában igen erős szálak fűzik nemcsak a régebbi irodalomhoz, hanem elődjéhez a népi irodalomhoz is. Így pl. mindkettő szereti a távoli, exotikus környezetet, a népmese Tündérországból vagy legalább is az Óperencián túl játszódott le s bár a mai ponyvaregény világa látszólag realisabb mint

egy tündérmese, olvasójától Afrika s az idegenlégió époly távol áll, mint a jobbágyparaszttól Tündérország. A népmese kis-kondása vagy más hasonló alakja sok akadályt leküzdve nyeri el a királykisasszony kezét s fele királyságát épúgy, mint az állástalan feltaláló a milliomosleányt s az egész gyárat, viszont Hamupipókére épúgy rátalál a királyfi a gonosz mostoha minden igyekezete ellenére, miként a színésznő sem tudja megakadályozni, hogy barátja, a vezérigazgató elvegye a gépiró-kisasszonyt. A gonosz varázslót s a sárkányt a népmese hőse épúgy kinyomozza és ártalmatlanná teszi minden akadály ellenére, mint a detektív a gangstert. Egy ponyvaműfaj van, amelynek nincs ilyen elődje s ez a cowboyregény, de nem is lehet, a mai ponyvaolvasók nagy tömegének ez exotikum, míg a népmesehallgatóknak a mindennapi élete játszódott le hasonló környezetben. Irodalmi gyökerei azonban ennek is vannak, épúgy mint a mai ponyva többi divatos műfajainak, adetektív- s a szerelmi regényeknek. A cowboyregény a «vissza a természet-hez» jelszavának a szülőtte s így társadalmi alapjai azonosak a pásztorjáték s mai nyugati parasztregegy alapjaival. míg ugyanis a 18. században csak az uralkodó rétegek «szakadtak el a természettől» s az akkori «korszellemhez» tartozott vágyódni egy elképzelt «természetes élethez», ma a nagytömegek is részesei ennek s így megszülethetett Zane Grey és Max Brand is. Irodalmi, esztétikai szinten szóba sem jöhetnek ugyan pl. Giono mellett, de társadalmi jelentőségük rendkívül hasonló nemcsak egymáshoz, hanem a 18. századi pásztorélethez is. Pusztuló, osztály- és hivatástudatát elvesztett, csak a tekintélyére vigyázó, de azért gyökeres átalakulás előtt álló társadalmi rétegeknek s mentalitásuknak irodalmi lecsapódása mindhárom jelenség. A detektívregényt bizonyos szálak fűzik a mai analitikus regényhez is, kalandos történetek mindig voltak s örök téma természetesen a szerelem is. Ahogy azonban a ponyva a szerelmet tárgyalja: az a legjellemzőbb arra a társadalmi rétegre, amely ennek közönsége.¹

¹ Általában az, ahogy a tárgyakat kezelik, a legjelentősebb különbség a ponyva és az irodalom között, a másik a stílus, a ponyva-regénynek ugyanis nincs stílusa, ami viszont lényeges eleme az irodalmi műnek.

Ma a művelt ember a ponyvánál magasabb művészi színvonalúnak érzi a népmesét — már azt, ami megmenekült a pusztulástól s átjutott a gyűjtők szűrőjén s ebben kétségtelenül igaza is van, de a befogadó nem érzi annak, hiszen akkor kitarzott volna mellette! Kiadó pedig igazán nem kockáztatta volna meg, hogy népmesék helyett a «Gályarab titkát» vagy «Rózsa Sándor történetét». hozza piacra, ha az olvasótömeg népmesét akart volna. A ponyvakiadás alapja éppen az, hogy megtalálta alapjait s megkereste azt, amire a világtörténelem új jelenségének: az írni-olvasni tudó tömegeknek megfelelt. Az meg éppen nem rajtuk múlt, hogy ezeket a tömegeket a fennálló társadalmi rend nem emelte fel magasabb szellemi szintre s erre még ma sem nagyon törekszik.

* * *

A mai ponyva tehát a mai társadalom szülötte s közönségét is a mai társadalmi rétegek között kell keresnünk. Ha ilyen szempontból vizsgáljuk a ponyvát, arra a megállapításra jutunk, hogy a «ponyvaregény hőseire ép azok a tulajdonságok jellemzők, amelyeket ma a legértékesebbeknek tartanak. A főszereplő ugyanis rendesen arra törekszik, hogy a legfőbb jót, a pénzt a maga számára megszerezze, vagy pénzhez jut valamilyen módon». Ez tehát jellegzetesen kapitalista, vagy talán helyesebben individuál-kapitalista élmény. Formái a gyarmati imperializmus (idegenlégió!) élménye (az exotikus és kalandos elemekről már megemlékeztünk) s a gazdasági verseny élménye, amikor is a detektív «a kapitalista társadalom törvényeit tisztelő versenyző, aki vigyáz arra, hogy ezeket a törvényeket mások is megtartsák». S ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy hogyan tárgyalja a szerelmet: előttünk áll a ponyvát fenntartó rétegnek, a kispolgárnak a képe. Az örökös téma ugyanis a pénzszerezés s mellette a szerelem is, de ennek a ponyva csak két formáját ismeri: a házasságot (s azt, ami ezt a klasszikus kispolgári szemléletben megelőzi) és a prostitúciót, tehát azt a két formáját, amelyet a mai társadalmi rend is elismer azzal, hogy törvényesen szabályoz. A prostitúció hamis és főleg hazug romantikája kellemes erotikus borzongást kelt a nyárspolgárban, míg egyébirányú borzongásszükségletének kielégítésére a «nemzetközi» bűn — ritkábban kémszövetkezetek szolgálnak.

De ez sem veszedelmes: a végén úgyis mindig a rend győz, a detektív, aki egyéni munkájával s a bürokrácia¹ ellenére is még a társadalmi rend ellen összeesküvő nemzetközi szövetkezéseket is lefűleli. Ép azért alig hihető, hogy a fiatalkorú bűnözők számának szaporodását a ponyva rovására lehessen írni, annál kevésbbé, mert fiatalkorú bűnözők a ponyva előtt is voltak s nagy kérdés, hogy számuk tényleg szaporodik-e.

A mai ponyva tehát általában tipikusan kispolgári szemléletű. A gazdasági individualizmus vágyálmaiban élő, de a valóságban csak annak pusztuló csökevényei között tengődő kispolgárság (mint szociológiai kategória) számban fogy, de mentalitása erősen terjed. Nemcsak az értelmiséginek nevezett foglalkozásúak nagy része asszimilálódik a kispolgársághoz (vagy talán nem is nagyon kellett nekik asszimilálódniuk), hanem az úgynevezett polgárosuló parasztság s azok a proletárelemek is, akiknek ez az életforma az ideáljuk s akik egyénileg s csak egyénileg akarnak, vagy inkább csak szeretnének kiemelkedni a proletariátusból. Paradox helyzet áll így elő: a kispolgári mentalitás terjed, miközben a kispolgár fogy, mert gazdaságilag nem bírja a versenyt. Az individuális felemelkedés mind ritkább, de a kollektív öntudat vagy éppen a kollektív cselekvés lehetősége hiányzik s így ez a réteg nemcsak a legjobban diszponált a ponyvára, hanem a legjobban rászorult is.

Ezzel eljutottunk a ponyva társadalmi jelentőségéhez és társadalmi funkciójához, amely más, mint az irodalomé. Az irodalom ugyanis alkotó művészet, tőle egyéni átélést és adekvát formát, stílust, mélyebb tartalmat, emberibb, komolyabb mondanivalót követelünk meg. Ez szabja meg társadalmi jelentőségét a ponyvával szemben, amely viszont technifikált, konvekciólpl kötött és szabályozott irodalom (ugyanúgy, mint a népmese is), amit egy művelt olvasó már nem érez élménynek s ha mégis él vele, akkor egésznap szellemi munkája után az agypihentető élménytelenséget keresi benne. Az irodalmi «olvasmány» az átlagos kispolgári szinten lévő olvasónak haladja meg a befogadóképességét, azaz többet ad neki, mint amennyit

¹ A bürokrácia ugyanis egyáltalában nem szimpatikus a nyárs-polgár előtt, mert az szedi be az adót. Ezért divatos időnkint a harc a bürokrácia ellen s divatosak a bürokrácia ellenes szövegek.

az befogadni tud s így olvasmányosságát ezért nem tudja kielégíteni. Az irodalom közönsége tehát részben ezért, részben azonban egyéb okok miatt egy intellektuális elitréteg, amely a mai társadalomban nemcsak szellemileg független, hanem rendszeren anyagilag is. Ez az anyagi függetlenség természetesen nemcsak vagyont jelenthet, hanem olyan szolgálati viszonyt, amilyen pl. a tisztviselőké, amely magasabb életszintet biztosít mint a kispolgáré s biztosítottabb, mint a szintén csak munkájából élő proletáré. Ha anyagi függetlensége, vagy legalábbis biztosítotttsága nem volna meg, úgy nehezen és inkább csak kivételesen tudna felemelkedni, illetőleg beilleszkedni az intellektuális elitbe. Ez a réteg ma többségében a polgári osztály felsőbb rétege s anyagi függetlensége vagy biztonsága következtében lehet eléggé individualista ahhoz, hogy élményként fogadhassa be ezt az egyéni, individualista művészetet, amivé különösen napjainkban az irodalom lett.

Ezzel a réteggel szemben áll a nagy tömeg, amelyik erősebben benne él a közösségben, főleg anyagilag erősebben kötött s így nem is lehet individualista, más az élményszükséglete, mint az anyagilag is jobbra független polgári elitnek, nem lehet tehát fenntartója ennek az individualista irodalomnak. Ez a tömeg két igen élesen elkülönülő csoportra oszlik. Egyik a kispolgárság, amelyik alacsonyabb anyagi szinten él mint a polgári elit, sorsa is bizonytalanabb s így a valóságban nem is lehet független, de legalább álmaiban az s a tömegből való kiemelkedést, az érvényesülést csak egyéni eszközökkel, egyéni vállalkozásokkal képzelel elérhetőnek. Természetesen ez s az anyagi függetlenség elérése csak kevésnek sikerül, annak is rendszeren kalandos, vagy legalábbis nem általánosítható módon. Mindazonáltal ez lesz a többség «vágyálma», hogy pedig a vágyalom s a rideg valóság között ne támadjon tragikus összeütközés, ahhoz még más is kell: a felgyűlő indulatok levezetése, más — a fennálló társadalmi rendre kevésbé veszélyes módon, sőt ennél is több: kábítószer, mákony. A ponyvának ez a szerepe különösen érvényesül annál a tárgyunk szempontjából rendkívül heterogén tömegnél, amely a kispolgárság életszintjét sem érte el. Ez pedig a proletariátus hatalmas osztálya. Ezt a polgársággal szemben elsősorban az jellemzi, hogy élete s életszínvonala

rendkívül bizonytalan, hiszen szinte állandóan feje felett lebeg a munkanélküliség réme, amikor pedig valósággal koldussorba jut. Ha életszínvonala biztosítottasága az utóbbi időkben javult is, sőt egyes rétegei jobb anyagi helyzetben vannak is mint a tipikusan kispolgári foglalkozású kisiparosréteg, ezt sohasem egyéni úton, hanem minden esetben szakmai összefogással és közös harcokkal érte el s ez a tény élesen rányomja bélyegét gondolkodására a kispolgáréval szemben talán még olyan esetben is, amikor egyénileg talán teljesen a kispolgár életét éli. Tárgyunk szempontjából ez a réteg különféleképpen viselkedik. Egy csoportja életformában a kispolgársághoz asszimilálódik, bár a fentebb vázolt különbség azon belül is külön öntudatot ad neki és sokkal kollektívebb szellemű, mint általában a foglalkozásuk szerint is kispolgár társai. A másik, valószínűleg ennél kisebb csoport ellenben öntudatra ébredt minden tekintetben, azaz ráeszmélt arra, hogy a nagy tülekedésben egyénileg semmire sem megy, csak együttesen, kollektíven tud felemelkedni a polgárság életszintjére, biztonságára. Tárgyunk szempontjából ezek érdeklődése inkább más irányú, elsősorban szociológiai (s talán politikai is), ha nem is a legmagasabb tudományos szinten, nem ponyvaolvasók tehát, ha talán szórványosan is élnek vele, de nem is irodalombarátok a szó «polgári» intellektuális értelmében. Ezek az irodalomban *ma még* inkább csak harci eszközt látnak, s valljuk be némi joggal: az irodalom épügy humanista funkció, mint ahogy humanista törekvés az emberi élet magasabb szintjére való felemelkedés vágya. Ez a réteg nagyjából és egészében közömbös a tárgyalt kérdés szempontjából, vagy legalábbis a ponyva s az irodalom hatása nagyjából kiegyenlíti egymást. Méginkább közömbös az az elhagyatott vagy elesett tömeg, amelyik öntudatra sem ébredt s még álmaiban is legfeljebb kispolgári magasságokig emelkedik, addig a szintig tehát, ahonnan a kispolgár már kiemelkedni igyekszik, vagy legalábbis kábítószerre szorul sorsának elviselésére. Ez a réteg lehet hogy ponyvafogyasztó, de sokkal színtelenebb, hogysen a ponyvára befolyást gyakorolhatna, de valószínűbb, hogy még ponyvát sem olvas s kábítószerszükségletét jobban kielégíti az ősbib, a primitívebb eszköz: az alkohol.

Talán mondanunk sem kell, hogy a fenti társadalmi kate-

góriák is inkább csak «nmnkaelmélet» célját szolgálják s közöttük rendkívül sok átmenet lehetséges és van is. Bár az osztályhelyzet lényeges befolyást gyakorol a gondolkodásra s az intellektusra is, ez még kevésbé merev kategória, sőt ép a magasabb intellektus, a kiművelt emberfő képesít egyes, igaz hogy ritka egyéneket arra, hogy osztályhelyzetükön tülemelkedve vizsgálják az emberi problémákat s jussanak el saját osztályukkal ellentétes következtetésekre. Ilyenek azonban kevesen vannak s a fenti csoportosítás többségét nem befolyásolják.

A ponyva társadalmi veszedelme tehát nem az, hogy bűnözésre nevel, sem az, hogy elvonja az olvasót az irodalomtól, minderről szó sincs, hanem csupán csak az, hogy bár kettős funkciója közül primer az olvasásszükséglet kielégítése, ez háttérbe szorul, sőt szinte csak csalétekül szolgál a másodiknak: az indulatlevezetésnek, a kábításnak. Ezt ugyanis a ponyvakiadók maradéktalanul igyekeznek kielégíteni s ebben elsősorban ők a felelősek — a népoktatás hibái és hiányai mellett — elsősorban felelőtlen, illetőleg tendenciózus témakezelésükkel. A ponyvaművek legtöbbszörének ugyanis tárgya a társadalmi felemelkedés, a jobb élet, de ez a téma nem probléma is egyben, mégis megoldást ad. Ez azonban kivétel nélkül konvenciószerűen hamis és hazug, mert a jobb életért, a felemelkedésért nem milliomoslányok «mehódításával» (ezek különben is kevesen vannak s nem soknak juthat belőlük) se nem egyéni, kalandos vállalkozásokkal lehet küzdeni, annak jobban bevált, közösségi eszközei is vannak.

Éppen a ponyva eme társadalmi funkciója miatt Nagypál Istvánnal együtt (Nyugat, 1941. VI. 1.) azt hisszük, hogy a «ponyva a társadalmi nyugalom fenntartásának szerény (talán nem is olyan szerény), de nem elhanyagolható eszköze, ezt a hatalom birtokosai is jól tudják, a ponyvának sehol sincsen összeütközése a cenzúrával. Nincs is ok rá, hiszen óva kerül minden olyan kérdést, amely a cenzúra szempontjából aggályos lenne».¹ Különösen jellemző erre az, hogy a politika, ez a leg-

¹ A ponyva megrendszabályozása nálunk egészen más indokból történt. Az erről szóló rendelet kifejezetten háborús anyaggazdálkodási okokból, nyersanyaghiány miatt született meg, a ponyva ugyanis érthetően igen sok papírt fogyaszt.

kollektívebb funkció, amelynek területén egyedül fenyegethető az uralmon lévő réteg hatalma, teljesen hiányzik a ponyva tematikájából, még a karrierregényekben, a karrier eszközei között sem szerepel a képviselőség mint a karrier eszköze sem, hiszen még ez is összefügg a politikával. «Ez az összefüggés . . . mindkét félre hasznos: a ponyva élvezi a lehetőségeket, a fennálló rend képviselői pedig megkapják az önkéntesen irányított tömegirodalmat, amely jószántából tesz eleget a hallgatólagos kikötéseknek. Ez a jelenség egybeesik a ponyvairodalom kapitalizálódásával. A múlt század ponyváján Rinaldo Rinaldini és Rózsa Sándor voltak a főhősök, mindkettő szabadsághőssé előlépett szegénylegény ... A mai ponyva hősei viszont nem népi szabadsághősök, hanem államrendészeti közegek.» Ez utóbbi talán túlzás, mert a cowboytörténetek egy részében még él a szabadsághősromantika csökevénye, gyakori tárgyuk a kisfarmerek, a telepések harca a kapitalista hódító, esetleg bitorló ellen, de még itt is «a cowboy megvédi a birtokot, a magántulajdont a bitorló ellen», azaz a fennálló társadalmi rend védője, igaz, hogy ennek a rendnek csak tökéletesebb, vagy talán nyíltabb képviselője ellen.

A ponyva tehát még tematikájával is a fennálló rend irányában hat, de ezenkívül mint kábítószer a cselekvési akaratot csökkenti. Társadalmi funkciója tehát nagyon hasonlít az alkoholéhoz, a ponyva azonban mégis csak veszélytelenebb annál, bár egy író a kettő közül az alkoholt tartja veszélytelenebbnek, mondván, hogy «belőle nagy villanások születtek», elfeledkezve arról, hogy mindenféle villanás csakis az emberi agyból, nem pedig az alkoholból születhet meg. A ponyva betiltása tehát csakis azzal az eredménnyel járna, hogy a hasonló funkciót betöltő egyéb eszközök lépnének helyébe. Ha tehát a ponyvaolvasó nem kapja meg a szokott és várt élményét: inni fog, vagy moziba megy. Moziról szólva természetesen nem a Kermesse heroique-re gondolunk, hanem elsősorban a magyar filmekre. Ezek és sablonjaik talán még hazugabbak, mint a ponyva. A vezérigazgató mindig jó, az «úriember» sohasem dolgozik, mindig szép, fiatal s több pénze van, mint egy öreg bankvezérnek, hiszen elegáns és pezsgőzik, cigányozik, az állástalan fiatalember mindegyike egy-egy fiók Edison, elegán-

sabb mint egy gigolo s természetesen elvesz egy milliomos-kisasszonyt, aki mindig hisztériás és szeszélyes. Leggyalázatosabb hazugsága az, hogy a paraszt mindig buta, kivéve ha úri fattyú, a munkás pedig, nos, a munkás, de még a dolgozó ember sem, nem is szerepelnek, hacsak nem komikus figuraként. Mennyivel jobb ez mint a ponyva, nem tudjuk, ezt mégis az állam is támogatja pénzzel, a ponyva «idegen szelleme» ellen pedig illetékesek is szót emeltek.

* * *

A ponyva olyan probléma, hogy benne mindenki megtalálhatja kedvenc vesszőparipáját is. A moralista épúgy, mint az író, a politikus vagy a «nemzetnevelő», de legfőképpen persze a propagandista, akinek lelki szemei leghamarabb látják meg az évi 36 millió példányban rejlő propagandalehetőséget, de az író is elcsodálkozik, hogy ennyi olvasó van s az nem az ő műveit olvassa, a «nemzetnevelő» s a moralista szomorúan látja, hogy ez az irodalom csak önkéntesen irányított s nem eléggé lóg ki belőle a nyílt tendencia lólába. Mindegyik «rendszabályozni» akarná a ponyvát, de úgy, hogy helyette központilag irányított úgynevezett nemesponyva (tehát szintén ponyva, azaz nívótlan) kerüljön a piacra.

Ez alatt azt értik, hogy irodalmat, bár rendszeren rossz irodalmat, giccset, de főleg tendenciózusan megíratott propagandaműveket ponyván, azaz olcsón árulnak, rendszeren közpénzek segítségével. Az irodalom természetesen nem pótolhatja a ponyvát már csak azért sem, mert más rétegekhez szól, a «nagyközönség számára». Íratott népszerű, «erkölcsnemesítő» vagy «népnevelő» olvasmányt pedig akkor is csak a legnagyobb betűinségben olvassa el a nép, ha — ami rendszeren meg is szokott történni — valamilyen közcélú intézmény révén ingyen kapja. Az ilyen művek annyira érdektelenek, hogy legfeljebb csak a középosztálybeli olvasóban keltenek némi emóciót, a magasabb intellektusú bosszankodik rajta, mert sem az irodalom izgalmas élményét nem adja, sem a ponyva agypihentető élménytelenségét, a kisebb műveltségű, de öntudatosabban középosztályit viszont meglegéddel tölti el az, hogy rossz mű ugyan, amit olvas, de mennyire «erkölcsnemesítő» és «nemzetnevelő», így

tehát ő és osztálya s az «államvezetés» milyen bölcsen gondoskodik a népről s arról, hogy a nép «megfelelő» szellemi táplálékhoz jusson. A nép természetesen nem érzi megfelelőnek, s okosabb] a csak bosszankodik azon, hogy őt ilyen érdektelen nívótlanságokkal akarják kielégíteni.

Kétségtelen, hogy a mai ponyva is érdektelen és nívótlan, sőt veszedelmes is — bár nem «idegen szellem» miatt, hanem mákonyszerepe miatt, azt pedig hazai környezetben lejátszó művekkel is el lehet érni —, s az is bizonyos, hogy kiirtásán sem sírhat senki, feltéve, ha tényleg kiirtanák, nem pedig csak más, esetleg veszedelmesebb pótszerekkel helyettesítenék. Az azonban alig vitatható, hogy a ponyvát kiirtani csak egy módon lehet, de így biztosan: ha megszüntetik társadalmi funkcióját. Olyan társadalmi rendet építünk ki, vagy legalább is igyekszünk kiépíteni, amelyben nincsen szükség mindent felejtető kábítószere s amelyben az ember nem tompul el a nyomor s a nyomás következtében s szabaddá válik a civilizáció s a szellem áldásainak az élvezésére. Ezt természetesen a mai társadalmi rend gyökeres megváltoztatása nélkül elérni nem lehet, ez viszont kizárólag politikai kérdés, mert ez csakis politikai erőkön múlik. A politika azonban kívül esik jelenlegi fejtegetéseink körén, annyit azonban megállapíthatunk, hogy ez a társadalmi reform sem az államnak, sem a kispolgárságnak nem érdeke, ép azért a mai állam elsősorban a kispolgárságra támaszkodik. Komolyan nem fordulhatnak egymás ellen, hiszen célja mindegyiknek azonos: a mai társadalmi, főleg gazdasági rend konzerválása. De ez a célja azoknak a különböző mozgalmaknak is, amelyek társadalmi reform igényével jelentkeznek ugyan, de mélyreható társadalmi változást annál kevésbé jelenthetnek, mert hiszen kispolgári jellegük tagadhatatlan. A ponyva is épúgy virul Németországban mint Amerikában, vagy nálunk, vagy akár a régi, akár az új Franciaországban.

Feltehető azonban, hogy a ponyva betiltása talán aktiváló hatást fejtene ki, a bődítő hatás csökkenése javítaná a társadalmi felelősségérzetet. Ez azonban azért sem valószínű, mert pótszer van bőven, de meg elszaporodik az irodalomnak álcázott ponyva, ami ma éppen a hatalom árnyékában s annak támogatásával virul. Hogy ez jobb-e mint a ponyva, azt döntsék el

illetékesek, egy azonban bizonyos, a ponyva becsületesebb, nem jelentkezik a műalkotás igényével.

De ha még aktiválnódna is ez a tömeg, ez nem jelentene társadalmi reformot. Ma már világos, hogy a kispolgár, még ha lázad is, a konzerválásért, a mai rend fenntartásáért harcol, de ezen nem lehet csodálkozni, sokkal gyöngébbek, semhogy önállóak lehessenek, különösen szellemileg s szinte betegesen bújnak az erő, a hatalom szárnya alá, keresve az irányítást. Már régebben észrevette Gorkij a kispolgárság mámoros örömét, midőn Nietzsche nyílt szóval kezdte hirdetni a nép elleni gyűlöletet s az erő, az elnyomó himnuszát. Nietzsche lángész volt, de csodát ő sem tehetett, nem tudta a kispolgárt szellemi arisztokratává emelni, hogyan képzelik ezt mai epigonjai?

De ha nem is lehet a kispolgárt szellemi arisztokratává nevelni, meg lehet akadályozni azt, hogy olyan hatalmas tömegek asszimilálódjanak a különben is már anakronisztikus kispolgári életstílushoz. El kellene érni azt, hogy a népi kultúrközösség megszűntével szárazra vetett tömegek szellemi szükségletei magasabb szellemi szinten, magasabb igényekkel lépjenek fel. Ennek persze ismét csak társadalmi feltételei vannak s ezek között nem utolsó helyen áll népoktatásunk s a népnevelés megfelelő fejlesztése, ez azonban túlhaladja jelenlegi fejtegetéseink körét. Viszont szorosan idetartozik a másik: az író s az irodalom szerepe ezen a téren. S ez annál fontosabb, mert ismételtén rámutattunk arra, hogy a mai ponyva nagy elterjedésének egyik nem elhanyagolható oka éppen az a törés, ami a múlt században bekövetkezett azzal, hogy az olvasni megtanult tömegek s az irodalom egymásratalálása nem sikerült, illetőleg megakadt. Ez azóta csak rosszabbodott, részben azzal, hogy a ponyva nemcsak kielégíti az olvasni vágyó tömegeket, hanem valósággal el is kábítja őket, az irodalom pedig még inkább elszakadt a tömegektől s a Parnassienek mutatta úton igen messze haladt s Proust s Freud óta olyan térre tévedt, ahova nemcsak a tömegek, de még az intellektuális elit sem mindig tudja követni: az Én mély, sokszor tudatalatti, sokszor azonban egyszerűen abnormális rejtelseibe. Ezek ugyan tagadhatatlanul érdekesek a szakember, az író, de sokkal kevésbé az olvasó számára. Ez természetesen csak ténymegállapítás

kíván lenni, nem pedig kifogás, mégcsak nem is kritika, s azt is leszögezhetjük, hogy ez se nem Proustnek, se nem Freudnak a hibája. De az olvasónak az olvasmány, a könyv nem tanulmány, nem is műfaj vagy formaprobléma, hanem az élet és emberismeret forrása is, emberek, lelkek érintkezése is. Ablak, amelyen át embereket, tőlünk különböző embereket, azok életét és társadalmát látjuk, de leszűkített s az író egyéniségén átszűrt egyént és társadalmat. Azonkívül még azt az ablakot is, amelyen át ezzel a már leszűkített világgal találkozhatunk, az író vágja nekünk szűk környezetünk vastag falán. Így tehát az író szerepe ebben a kérdésben rendkívül nagy, nagyobb mint a hatáságé talán s így nem lesz érdektelen az írók véleményét is hallani erről a kérdéstről.

Iktassuk ide az irodalom s az irodalmi élet egyik kitűnő ismerőjének, ahogy magát nevezi, az «aggódó írástudónak». a véleményét a kérdés irodalmi, illetőleg írói vonatkozásairól. «A céhbelit — írja — nemcsak a nép ponyvafogyasztása nyugtalanítja, sőt ez nem is annyira téma, mint az a jelenség, amit az olvasók árulásának lehetne nevezni. A valaha komoly irodalmat fogyasztó réteg hagyja cserben a komoly könyveket. A művelt réteg zsugorodik össze, nemcsak az olvasni tudók számához viszonyítva, hanem abszolút számban. A középosztálybeli olvasók, akiknek ősei még a Tudományos Gyűjtemény, az Athenaeum, az Aurora előfizetői voltak s lehetővé tették a magyar irodalmi életet, most cserben hagyják az irodalmat, amelynek nagyapáik még munkatársai voltak. Ez az olvasó árulása.»

Hát ez mind szép, csak éppen nem igaz. Nagyapáink korában az írónak jó, ha pár száz olvasója volt s műve még kevesebb példányban jelent meg, ma a legszublímáltabb irodalmi mű is legalább ezerben s az rendszeren el is fogy s el is olvassák, s az irodalmi élet sem kisebb, mint nagyapáink korában volt. Ezt a művelt réteg számszerű fogyásának beállítani ép olyan tévedés, mint a belőle levonható minden következtetés. Kár is lenne ezzel az állásponttal komolyan foglalkozni, ha nem volna egyben olyan szomorú társadalmi jelenség, szociális tünet is. Idézzük csak tovább az «aggódó írástudót»: «Igaz — mondja —, az irodalom egyre határozottabban vall színt: az olvasó meg

hazug megnyugtatót, az érdekes mindent feledtető meseszöveget keresi... A tömeg, a kispolgár lázad már az érthetetlen s kényelmetlen irodalom ellen. Egy forradalom Cronin, Mitchellel és Földessel». Ortega nem tehet róla, hogy a tömegek lázadása a rossz írók irodalomellenes lázadásával azonosul az «aggódó írástudó» szemében, de azért mégis a hangzás kedvéért a forradalom és a lázadás szókat azonos értelemben használni épp az írástudónak nem volna szabad azon egyszerű oknál fogva, hogy a két szó két különböző fogalmat takar. Az pedig sehogy sem érthető, hogyan nézheti mindezt «forradalomnak», hiszen a kispolgár lázadása távol áll attól, hogy forradalom legyen, az irodalom pedig még igazán nem sülyedt annyira, hogy csak ilyen «forradalmat» produkáljon!

Mindazonáltal fontos ez az álláspont azért, mert rávilágít az irodalom s a társadalom, az író s az olvasó viszonyának arra az oldalára, amit a közönség, az olvasó nem ismerhet. Azt mondja ugyanis, hogy «az új író típus tudatosan magános, a barbárok szeme és füle előtt menekülő közösségellenes művész. Az olvasni tudó barbárok valóban a legveszedelmesebb ellenségei az irodalomnak. Ez a barbárság — amit nevezzünk alfabetizmusnak —, lassan megfojtja az írókat... A magános író . . . visszanez. Látja, hogy a tömeg nem követte őt a meredek úton». (Hátha nem tudja követni?) «Érdemes-e hát írni? Az írni-olvasni tudók száma felduzzadt, de vajjon érdemes volt-e megtanítani a barbárokat erre az ügyességre?».

Nem, nem érdemes írni, ha az írástudó ezt a kérdést egyáltalában felveti. Tétélezzük fel azt is, hogy a barbárokat tényleg nem volt érdemes megtanítani írni-olvasni. De ha ez így is lenne, hogyan képzelet azt, hogy el lehet felejtetni a barbárokkal ezt az ügyességet. A «közösségellenes művészt», az bizonyára nem érdekli, hogy vajjon nem hasznos-e ezeknek a barbároknak ez az ügyesség, hiszen nem olvassák az ő műveit, ami pedig az ő szemében az olvasni tudás egyedüli haszna.

Az olvasó tudomása szerint ugyan az írók nem mind «közösségellenesek», olyanok is voltak, akik benne éltek korukban s közösségükben s mégsem lettek ezáltal rosszabb írók, sőt még kevésbé írók sem. Sokan ugyan ezt nem helyeslik s nem hiszik, de ez az ő véleményük, az olvasó pl. olvassa Petőfit

s Adyt akkor is, ha a mai «közösségellenes írók» Adyt rossz költőnek tartják, sőt Petőfiről is fitymálva jegyzik meg, hogy sok rossz verset is írt... Az ilyen s ehhez hasonló tökéletesen egyoldalú és hamis szemlélet igen szomorú jelenség. A közönség ugyanis olvasni akar, az író meg retteg a közönségtől, találkozniuk tehát nem lehet. Igaz, hogy nem is volna szabad, ha az irodalom öncélú, mert azt veszélyeztetné a közönség, s ha az író közösségellenes és magános, mert akkor nincs szüksége közönségre s közösségre, csupán azt nem érti egészen a barbár olvasó, hogy miért akkor a vád, az olvasó árulásának a vádjá, mintegy válaszul az «írástudók árulásának» a vádjára.

A közönség szempontjából a kérdés másként hangzik. Az olvasó olvasni akar. . . ellenben . . . még az irodalmat szerető olvasónak is a *mi* van olyan fontos, mint a *hogyan*, azaz a mondanivaló, a tartalom, a mese van olyan fontos mint a stílus és lényegesen kevésbé érdeklí az író énje, mint az író. Ebben különbözik a «közösségellenes» írótól s itt jut közelebb részint a ponyvához, de azokhoz a írókhoz is, akik nem közösségellenesek. De eltekintve attól, hogy az olvasónak más problémái is vannak, mint a stílus, nemcsak az irodalom iránt érdeklődik, még akkor sem, ha szereti az irodalmat. Van még pl. zene, képzőművészet, társadalom, technika, tudomány stb., hogy csak a szellem területén maradjunk s ne beszéljünk mindennapi munkájáról, amiben elfárad s ami az íróéval ellentétben nem irodalom, sőt azzal semmi vonatkozásban sincs.

A közönség, az irodalmat olvasó közönségnek nagyobbik része nem tudja élvezni azt a «fórrólüktetésű» írást, mely olyan, «mint egy komoly és nemes trapézmutatvány háló nélkül, nagyon magasan». s amelybe «az író s olvasója beledermesedik, ha sokáig tart». Csodálkozunk-e azon, hogy az értelmiségi, az irodalmat szerető olvasó is beledermesedik s Jókaihoz, Mikszáthhoz, Petőfihez, Adyhoz, Tolsztojhoz, Dickenshez fordul, hogy ezt a dermedtséget feloldja, vagy hogy közelebb maradjunk Móriczhoz, du Gardhoz, Solochovhoz, Sinclairhoz, József Attilához s a többiekhez. Nem csodálatos tehát, hogy ezeknek ma is sikerük van, mert az olvasónak sub specie aeternitatis gyakran jobb az ítéletük mint az íróknak, hiszen írók, irodalmárok voltak azok, akik Petőfinél nagyobbak tartották Hiadort, s azt aján-

lották az olvasóknak, akik ma már Hiador nevét sem ismerik talán, de Petőfi mellett kitartanak még ma is.

Nem is az irodalom, a közönség s a közösség, az olvasók érdekében volna fontos, hogy az élő irodalom utat találjon a tömegekhez. De ennek az lenne a feltétele, hogy ez az irodalom földönjáró, barbárul kifejezve olvasható, mégpedig a közönség szemében is olvasható irodalom legyen. Ez ugyan a mai kritika szemében értékítélet, még hozzá kedvezőtlen értelemben. Legutóbb is pl. egyik irodalmi folyóiratunkban a következő mondatot olvastuk egy új magyar regényről szóló kritikában: «S végül, nem szívesen mondjuk el a legsúlyosabbat, a fojtott füstölgésű, tömörízű régi versek költőjének regénye könnyű, kellemes olvasmány». Pedig nem voltak rossz írók azok, akik olvashatóan hangolták össze a stílust s a mondanivalót, s amellet komoly, a tömegekhez szóló mondanivalóik is voltak. S nem hisszük, hogy az olvasó tévedne akkor, mikor ezt az irodalmat jobban szereti, mint a stílusakrobatikát. Persze nem csak az irodalom olvasnivaló, az olvasó tényleg barbár ahhoz, hogy csak irodalmat olvasson, s kérdésünk nem is az, hogy hogyan szerezzünk az irodalomnak olvasót, ez az írók s a kiadók problémája, hanem azt kutatjuk, hogyan lehetne az olvasótömegeket felszabadítani a ponyva, a társadalom egyéb konvenciói és nyomása alól, vagy legalább is kivezetni próbálni őket onnan. Ehhez természetesen csak eszköz lehet az irodalom is, ami az írónak cél, de eszköz a többi művészet s a tudomány is. Mindez persze nem azt akarja jelenteni, hogy irányított irodalmat akarunk, abból éppen elégünk van már most is. Bővebb magyarázat helyett ismét csak Petőfi példája kívánczik ide.

A tudomány terén is bajok vannak ebből a szempontból, pedig a tudomány hatása a társadalomra legalább is akkora, mint a művészeteké. Ebből elsősorban a társadalom, a technika, a civilizáció problémái érdeklík elsősorban a mai olvasót. A tudományok népszerűsítésének a hőskora ugyan már elmúlt, az a századforduló táján volt, de ma sem felesleges, se nem szükségtelen. Baj ugyan, hogy sok az áltudomány (de ennek igazán nem az olvasó áruháza az oka), s az, hogy ez a műfaj nehéz: sokkal több tárgyi tudás kell hozzá mint stílusművészet, viszont kell hozzá olyan jó stílus, hogy a mű ne legyen száraz

s így olvashatatlan. Ma az író nehezen ereszkedik le a materiális tudáshoz, a tudós meg ritkán tud magyarul olvashatóan írni, ellenben mindketten megvetik a barbár olvasót, az eltömegesedett tömegeket, távol tartják magukat tőle, az tehát ponyvához fordul akkor is, ha nem született ponyvaolvasó.

Felmerülhet itt az a kérdés is, hogy mindez kinek a feladata lenne? Nem tudok rá feleletet adni, de egy bizonyos, a mai ponyva megtalálta a maga organizációját, miért ne találná meg a jó olvasnivaló is. Ez azonban nem írói feladat, hiszen elsősorban organizációs kérdés.¹ Az író pedig alkotó művész, s ezért természetesen még nevelőnek sem jó, még kevésbé organizátornak. Más a lelki alkata s mások a tulajdonságai a nevelőnek vagy az organizátornak s ismét mások az alkotó művészek s igen ritka kivétel az olyan alkotó művész, aki egyben jó organizátor is lett volna.

Szeretném újra hangsúlyozni, hogy amit az irodalomról s a mai íróról fentebb mondtam, az nem minden élő íróra vonatkozik, de ettől eltekintve is csak ténymegállapítás, nem pedig gáncs, kifogás vagy akárcsak kritika. Bár a kritikára mindenki jogosult s súlyos hibának tartom azt a végeredményben szellemellenes álláspontot, hogy írók sürgessenek olyan szervezet, amely megvédené őket a kritikusoktól, nem érzem magamat hivatottnak arra, hogy kritikát gyakoroljak, s azt is tudom, hogy az irodalomnak öncélú törvényei vannak (bár ezek úgylátszik nem mindörökérvényűek), s így nem is kívánható, hogy az író ne azokhoz alkalmazkodjék.

De olvasó vagyok s olvasóként reagálok az irodalmi művekre. Ez természetesen lehet hogy barbárság, s bizonyos, hogy egyoldalú, legalább is olyan egyoldalú, mint az íróké, de nem reagálhatok másként, mert csak olvasó vagyok s nem reagálhatok íróként, hiszen nem vagyok író. Az olvasó pedig vagy elolvassa a műveket, vagy nem, ha elolvasta, vagy tetszik neki vagy nem. Ha tetszik, keresni fogja annak az írónak a többi művét is, ha nem, nem olvas többet attól az írótól. Ez is lehet, hogy helytelen, de az olvasónak olyan szuverén joga, amit az

¹ Köztudomású, hogy nálunk a könyvet nem veszik, nálunk a könyv «el lesz adva».

írónak respektálnia kell, ami annál könnyebb, mert ő függetlenebb az olvasótól, mint az olvasó ötöle. Más szóval: az író írhat olvasó nélkül, de az olvasó nem olvashat író nélkül. Ez pedig igen fontos annak a kérdésnek eldöntésében, hogy mi lenne az írónak feladata a ponyva elleni küzdelem terén.

Illetéktelen vagyok ebben a kérdésben, az kétségtelen, mert ez nem az olvasók, ez az írók dolga s ha mégis beleszóllok, azért teszem csupán, mert szeretem az irodalmat, de ezenfelül az a meggyőződésem, hogy az irodalomnak nagy és fontos feladata s szerepe van a társadalom s közösség életében, s ha nincs, akkor ez súlyos hiba, amin segíteni kellene. De talán nem annyira az olvasónak.

Nagypál István író erre vonatkozólag azt mondja, hogy az író «törekedjék arra a hatásra, amit elejtett s amit a ponyva emelt fel: teremtsen újjá az írói alkotás legfőbb eszközét: a kalandot, a mesét». Mint olvasó, úgy érzem, helyes nyomon jár, ami a dolog mesterségbeli részét illeti. De mást is mond: «az írónak s az olvasónak egyaránt meg kell változnia s ez hosszú és nehéz feladat». Talán mégis meg lehet kísérelni, de az íróknak kellene kezdenie, nemcsak azért, mert az olvasó nehezen változhat meg az író változása nélkül, hiszen az olvasó mégannyira megváltozhatik is anélkül, hogy ez az íróra hatna, míg az író legkisebb változása azonnal hat az olvasóra. Azonkívül nagyobb szellemnek nagyobb a társadalmi felelőssége is, nemcsak a hatása, azt pedig igazán senki sem tagadhatja, hogy az író nagyobb intellektus, mint olvasója. Így tehát ha ma az író s az olvasó viszonyában bajok vannak, úgy azokért egészen természetesen kisebb felelősség terheli az olvasót. Az olvasó meghódítása, vagy, ha úgy tetszik, visszahódítása van olyan szép és nemes feladat, hogy érdemes lenne egy kicsit változni, annál is inkább, mert ez egyben embermilliók szellemi felszabadítását is jelentené a ponyva, a kábítószer hatása alól, másról nem is beszélve. A szellem felszabadításának egyik területe ez is.

Talán ott kezdődhetnék ez a változás, hogy ne zárkózzanak el az Én sötétkamrájába a profán közösség elől, hanem megnézik s meglátják az «eltömegesedett tömegek». embertelen emberségét s magukévá teszik problémáikat, amelyek nem irodalmiak, sőt mégcsak nem is mindig szellemiek. Vájjon nem

méltóbb-e ez az íróhoz, a szellem emberéhez, méghozzá a szellem területén is az élenjáróhoz, mint az, hogy a közösség problémái elől elmenekül egy hazug és torz elefántcsonttoronyba vagy mondvacsinált szigetre s sok-sok emberi probléma helyett egyet, ha mégoly tiszteletreméltót, egyetlen problémának tesz meg. Nem mi vagyunk hivatottak felelni, ez nem a mi problémánk, az olvasóké, de ezt a kérdést mindenesetre feltehetjük, vajjon képesek-e erre a mai írók, természetesen nem azon kevesek, akik ezt megtették, sőt ehhez nem is kellett «megváltozniok».

Ha talán túlzás is az, hogy a mai írókból «hiányzik az igazi, megtermékenyítő . . . , irodalmi alkotást kiváltó élmény», ez csak tisztán irodalmi szemmel nézve túlzás, társadalmi szempontból nem az, még az sem, hogy «ez az élmény a mai korban csak szociális élmény lehet». Más társadalmi osztályokhoz tartozó íróknak azonban általában más-más az irodalmi élménye, tehát. . . önkénytelenül is igyekeznek arra, hogy osztályuk szellemi igényét kielégítsék.

Az író ma az intellektuális polgári osztály életét éli, erősen individualista, sőt túlzottan, majdnem anarchisztikusán az, aki az «Ént helyezi a világmindenség központjában. Magasan él tehát a tömegek szintje fölött nemcsak szellemi, hanem rendesen anyagi téren is. A kispolgártól tehát lényegesen magasabb intellektusa mellett az is megkülönbözteti, hogy ő lehet individualista, azaz individualizmusa nemcsak «vágyalom». Mindenesetre a közönséggel való találkozás érthetően igen nehéz, viszont azonban azért lett az irodalom egy kis kör belső élete, ami tisztán irodalmi szempontból helyes lehet, de társadalmiból nem az, elsősorban azért, mert ezáltal a közösséget megfosztja az irodalom széleskörű hatásától, ami egyes korokban olyan termékenyen hatott. (Voltaire, Petőfi stb.)

A ponyva kérdése azonban — mint már megállapítottuk — elsősorban s főleg szociális és nem irodalmi kérdés. Ha tehát az író veszedelemnek érzi a ponyvát, s komolyan akar küzdeni ellene, akkor oda kellene állania azok mellé, akik a mai társadalom olyan mélyreható és alapos reformjáért küzdenek, amely reform több más hatása mellett a ponyvát, a társadalmi kábítószert is fölöslegessé teszi. Ez természetesen nem kötelessége az íróknak, de talán nem is érdeke, eltekintve attól, hogy brutális

nyíltsággal veti fel azt a kérdést, hogy vajjon otthagyja-e az író az ú. n. individualizmus hamis és mesterkélts burkát s leszáll a tömegek közé s megkeresi velük a szellemi érintkezést. Nehéz kérdés és nehéz rá felelni s nem is az olvasó adhat rá feleletet. Az írónak, a művésznak mindez nem árt meg, példa rá Eötvös, Ady, József Attila és sok más. Nem is ezen múlik, hanem azon, hogy vajjon az író individualizmusa csak szellemi vagy pedig egyben társadalmi (szociális) életforma is. Minden jel arra vall, hogy főleg ez utóbbi, hiszen éppen ezért jutott el az irodalom, illetőleg az író a mai közösségellenes magatartásig. Akkor pedig az író s a közösség nem, vagy csak igen nehezen találkozhatik a társadalmi harcban, amely természetesen csakis politikai síkon fog lezajlani, hiszen tisztán politikai kérdés. A tömegek tehát küzdelmüket a szellemi felszabadulásukért az írók nélkül, sőt talán azok ellenére lesznek kénytelenek megharcolni.

De azért ez a harc nem irodalomellenes, nem is lehet az, hiszen az emberi szellem felszabadításáért küzd, de lehet, hogy íróellenes tendenciái lesznek. Az irodalom azonban végtelen folyam, amelyben csak vízcseppek az írók, miként végtelen, csak nagyobb folyam az emberi közösség is s még kisebb cseppei az egyének, az individuumok. A folyam pedig akkor is folyam marad, ha vedrellel emelgetünk ki belőle nem is kevés vízcseppet, az izolált, a folyamból kiemelt vízcsepp pedig eltűnik: felszívja a fövény, vagy párává tűnik a napon.

Borbély Mihály.